

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Курсова робота
студентки 34 групи
соціально-психологічного
факультету

Лавренової Анжели
Геннадіївни

Науковий керівник

С.В. Крамарчук

Жиомир -2009

Зміст

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА.	
1.1.Статево-рольова ідентичність як складова ідентичності особистості	6
1.2. Формування гендерної (статево-рольової) ідентичності особистості підлітків	9
1.3.Психологія гендерних відмінностей	5
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ	
2.1. Програма експериментального дослідження статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці.....	22
2.2. Результати дослідження відповідно до використаного інструментарію	
2.2.1 Проективна методика «Якими я уявляю справжніх чоловіка та жінку»	25
2.2.2. Рисунковий тест «Намалюй людину».....	28
2.2.3. Опитування «Основні риси характеру в залежності від статі»	31
Загальні висновки.....	35
Список використаних джерел	38
Додатки.....	41

Вступ

Актуальність теми. Актуальність і доцільність дослідження обумовлюються трансформаційними змінами в Україні, що стосуються процесу становлення творчої, активної, самодостатньої, незалежної від статі, андрогінної особистості.

На сьогодні в психологічній науці досить чітко проводиться межа між психологією статі та гендерними дослідженнями: «теоретико-методологічними засадами психології статі виступає біодетерміністична парадигма, а основою гендерних досліджень в психології є парадигма соціально-конструктивістська» [17;С.45.], відповідно до якої видається можливим твердження і про розмежування статево-рольової та гендерної ідентичності особистості, що є наслідком процесу гендерної соціалізації (або розуміння їх тотожними).

Методологічні основи гендерних досліджень знаходять адекватне підґрунтя у вітчизняній психології: теоретико-експериментальне вчення Б.Г.Ананьєва про людину (вивчення статевої характеристик як індивідуальних властивостей індивіда і їх зв'язок із особливостями його соціальної поведінки), культурно-історична концепція Л.С.Виготського (залежність рівня розвитку від соціокультурної ситуації). Їм відповідають основні положення інтерпретаційних схем гендерних досліджень західних науковців (концепція соціальної ідентичної особистості Х.Теджфела і Дж.Тернера, соціально-конструктивістський підхід).

Вибраний для дослідження підлітковий вік – це час, коли суб'єкт прагне розширити й уточнити зміст свого „Я”. Цей віковий період є важливим етапом становлення статево-рольової ідентичності, бо саме у цьому віці відбувається активне усвідомлення суті своїх ставлень до інших людей та самого себе, розширюється й уточнюється статево самовизначення. Саме у підлітковому віці, як підкреслюється науковцями, відбувається становлення статево-рольової ідентичності, яка є внутрішнім переживанням своєї статевої належності, набуттям гендерної ролі й уподібненням до неї,

своєрідною єдністю статевого самоусвідомлення і поведінки. Підлітковий вік визначає подальший розвиток особистості, орієнтацію на справжні зразки Я-чоловіка і Я-жінки в нових змінних умовах, наповнення їх егалітарними цінностями, якими передбачено формування гендерної самосвідомості, статевої „Я-концепції” та статево-рольової ідентифікації.

Об’єкт дослідження – статево-рольова ідентифікація підлітків.

Предмет дослідження – соціально-психологічні чинники становлення статево-рольової ідентифікації підлітків.; гендерні аспекти статево-рольової ідентифікації підлітків.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі соціально-психологічних чинників та гендерних аспектів, шляхів оптимізації їх впливу на становлення статево-рольової ідентифікації підлітків.

Концептуальна ідея дослідження: теоретичне й експериментальне вивчення особливостей основних соціально-психологічних чинників статево-рольової ідентифікації підлітків, а також розробка та впровадження спеціального психологічного впливу, що дозволяє гармонізувати розвиток статево-рольової ідентифікації підлітків в умовах сім’ї та школи.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що у становленні статево-рольової ідентифікації підлітків значна роль належить соціально-психологічним чинникам, серед яких провідну роль відіграє найближче оточення (сім’я, школа, однолітки), а також особливості та зміст навчально-виховного процесу. Тому спеціально побудовані корекційні заняття можуть суттєво вплинути на зміну традиційних гендерних стереотипів та настанов учасників навчально-виховного процесу, що допоможе гармонізувати процес становлення статево-рольової ідентифікації у підлітків.

Відповідно до поставленої мети та гіпотези були визначені такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми процесу статево-рольової ідентифікації особистості;

2. Визначити основні соціально-психологічні чинники, гендерні аспекти, які впливають на становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці;

3 Провести експериментальне дослідження статево-рольової ідентифікації підлітків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА.

1.1. Статеворольова ідентичність як складова ідентичності особистості

Ідентичність - одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. За визначенням Е. Еріксона ідентичність базується на відчутті тотожності самому собі і неперервності свого існування в часі й просторі, а також на усвідомленні факту, що цю тотожність і неперервність визнає оточення [30;С. 59]. Ідентичність пов'язана з образом "Я", з усвідомленням власної індивідуальності та неповторності індивідуальних фізичних та психологічних рис. Водночас ідентичність - досить складна й різноманітна. Залежно від обставин вона виступає в різних якостях. Можна говорити про цілу множину, або про систему ідентичностей, які актуалізуються в різних ситуаціях, що відповідають різним соціальним ролям.

До поняття ідентичності зверталися класики соціології, автори відомої праці «Соціальне конструювання реальності» Бергер і Лукман, які виходили з тези: "Ідентичність, безумовно, є ключовим елементом суб'єктивної реальності". Далі, розвиваючи свою думку, вони стверджували: "ідентичність є феноменом, який виникає з діалектичного взаємозв'язку індивіда й суспільств" [3;С.279.] Як соціальна істота, людина характеризується не лише індивідуальною, а й груповою ідентичністю, яка, на думку Е. Еріксона, пов'язана з груповими, насамперед географічними та історичними уявленнями (колективний "его"-простір-час), а також з економічними задачами (колективні життєві цілі) [30;С.57]. Групова ідентичність пов'язана з ототожненням себе з певною групою чи спільнотою. В соціології та соціальній психології використовують поняття "соціальна ідентичність" та "рольова ідентичність". Згідно з теорією соціальної ідентичності Г. Таджфела і Дж. Тернера, в основі соціальної ідентичності лежать процеси соціальної категоризації, тобто розділення соціальних об'єктів на такі, з якими особистість себе ототожнює, і такі, що складають

групи інших, а також процеси само-категоризації, тобто віднесення особистістю самої себе до певної соціальної категорії чи групи. Соціальна ідентичність лежить в основі більшості групових процесів, таких як групова поляризація чи стереотипізація.[28].

Рольова ідентичність, яку можна розглядати, як окрему форму соціальної ідентичності, - це ідентичність, зумовлена соціальними ролями, тобто культурно прийнятними соціальними очікуваннями до відповідних видів поведінки, характерних для певних соціальних позицій. Рольова ідентичність, в основі якої лежить усвідомлення себе суб'єктом психологічних ролей, тісніше пов'язана з поняттям самості, ніж соціальна ідентичність. Американський соціолог Ч. Гордон, який розглядає рольову ідентичність як важливий складник Я-концепції особистості, виділяє п'ять її видів: 1) статеву ідентичність, ґрунтовану на гендерній ідентифікації людини як чоловіка або жінки; 2) етнічну ідентичність, тобто ідентифікацію людини як члена расової, релігійної, національної спільноти або мовної групи, субкультури чи іншої соціальної структури; 3) ідентичності членства, базовані на зв'язку між людиною й організаційним життям суспільства завдяки всім формам групового членства (формального чи неофіційного); 4) політичну ідентичність, що походить від типових патернів відношення людини до конкуренції, влади і прийняття рішення; 5) професійну ідентичність, тобто систему рольових ідентичностей щодо роботи, як у домашньому господарстві, так і за його межами [31;С. 407].

Сучасні дослідження статевої ідентичності вказують на складний характер цього особистісного утворення. Воно розглядається перед усім як усвідомлення та переживання індивідом позиції Я відносно деяких образів-еталонів статі. Набуття індивідом психологічних і поведінкових властивостей, характерних для жінок або чоловіків, визначають як статево-рольову соціалізацію. Треба зазначити, що це дуже складний процес, пов'язаний із оволодінням певною гендерною роллю або стереотипом поведінки, який традиційно асоціюється з жіночою або чоловічою

соціальною функцією. В процесі статево-рольової соціалізації та формування гендерної ідентичності важливу роль відіграють соціальні та культурні фактори, що впливають на формування психологічної статі особистості. Гендерна ідентифікація людини відбувається в процесі гендерно-рольової соціалізації, коли людина навчається того, що є соціально значущим для чоловіків і для жінок.

Статева ідентичність, яку можна вважати однією з найістотніших із усіх рольових ідентичностей, пов'язана з розділенням людей на групи чоловіків та жінок і усвідомленням належності людини до тієї чи іншої статі. Вона полягає в переживанні своєї відповідності статевим ролям, тобто таким формам поведінки, які зумовлені біологічними відмінностями між статями (що стосується насамперед сексуальної поведінки та сексуальних почуттів, народженням дітей тощо). Статева ідентичність є не лише однією з найістотніших ідентичностей, а й чи не найпершою, що формується онтогенетично. Коли ми говоримо, що народилася дитина, ми обов'язково наголошуємо, що народився хлопчик чи дівчинка. Гендерно-рольова соціалізація - це засвоєння людиною гендерних ролей, суспільних очікувань до цих ролей, а також гендерний розвиток особистості, тобто формування психологічних характеристик, що відповідають гендерним ролям. Статеві та гендерні ролі мають надзвичайно велике значення для нормальної соціалізації особистості серед безлічі ролей, що їх засвоює людина. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та з нормативами поведінки, характерної для представників цієї статі. Статеві та гендерні ролі тісно пов'язані зі статевою й гендерною ідентичністю особистості.

1.2. Формування гендерної (статеворольової) ідентичності особистості підлітка

Формування гендерної (статеворольової) ідентичності – одне із головних завдань розвитку особистості у підлітковому віці, а її зміст залежить від соціальних очікувань соціуму. Становлення гендерної ідентичності підлітка проходить в умовах соціалізації із акцентом на відтворення домінуючої гендерної культури – це свідчить про її соціокультурне формування.

Інформацію про моделі та норми статевої поведінки індивід починає одержувати з дитинства, формуючи на підґрунті статевої ідентичності те, що ми називаємо тендером. Треба розрізняти поняття «статева ідентичність» та «гендерна ідентичність». Якщо статева – це переважно усвідомлення себе представником тієї чи іншої статі, то гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі. Людина може мати певну чітко визначену статеву ідентичність і водночас мати труднощі з гендерною ідентичністю, переживати невідповідність гендерним ролям і стереотипам, відчувати власну нереалізованість. Гендерна ідентичність розглядається психологами в таких аспектах: адаптаційна статева ідентичність як усвідомлення особистістю співвідношення своєї реальної поведінки з поведінкою інших жінок та чоловіків; цільова концепція “Я” як набір індивідуальних настановлень чоловіка або жінки на те, якими вони повинні бути; персональна ідентичність як особистісне співвіднесення себе з іншими людьми; его-ідентичність як глибинне психологічне ядро того, що саме особистість людини як представник статі означає для самої себе. Для зрілої особистості гендер стає функціональною заміною біологічної статі, а соціально-рольові закономірності і суперечності визначають сферу статевої поведінки особистості. [13; С. 132-157].

Гендерна ідентичність формується в процесі статево-рольової соціалізації. Цей процес відбувається, з одного боку, як засвоєння індивідами цінностей гендерної культури, що транслуються попередніми поколіннями, з другого – як трансформація цих цінностей, що є реалізацією притаманної молоді потреби у новаціях.

На становлення статево-рольової ідентифікації підлітка суттєвий вплив мають особистісні детермінанти: статева свідомість, самосвідомість, образ „Я” тощо. У зв’язку з цим розглядається статева „Я-концепція”, яка передбачає єдність і тотожність позитивних образів, що можуть бути неузгодженими між реальним та ідеальним „Я”, і стати причиною кризи розвитку особистості, ускладнюючи її статево самовизначення. „Я-концепція” виступає як набір когнітивних репрезентацій самості, що формують дві підсистеми – соціальну і особистісну – ідентичності [28]. „Я-концепція” не просто надає індивідові вірогідні відомості про себе, а допомагає виробити ефективні життєві орієнтації та виконує роль детермінанти активності суб’єкта у різноманітних суспільних стосунках із середовищем.

З 10-11 років починається новий соціальний етап життя людини, який називається підлітковим. Головний соціальний зміст розвитку людини в цьому віці пов’язаний з процесами статево-рольової ідентифікації і засвоєння різноманітних соціальних ролей. Цей період найбільш чутливий для розвитку соціальних здібностей людини, які реалізуються через спілкування з ровесниками.

Гендерна ідентифікація – внутрішнє переживання своєї статевої належності та переживання гендерної ролі, уподібнення до неї, своєрідна єдність статевого самоусвідомлення і поведінки. Гендерна ідентичність – ідентичність, яка характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої чи жіночої статі, усвідомлене прийняття нею зразків мужності та жіночності в культурі, є ширшим поняттям, ніж статево-рольова ідентичність, оскільки включає в себе рольовий аспект і образ людини загалом. Статево-

рольова поведінка – дії людини, зумовлені її належністю до певної статі.[12]

В онтогенезі особистості розрізняють первинну і вторинну статеву ідентифікації. Статева належність є першою категорією, в якій дитина починає усвідомлювати своє «Я», у віці старшого дошкільника і дівчатка і хлопчики починають усвідомлювати, що їхня стать незворотна і постійна, засвоюють і демонструють статево типізовані моделі гендерної поведінки. Визначальними характеристиками первинної гендерної ідентифікації є почуття подібності, відчуття «ми – хлопці (дівчата)», ці характеристики психологічної статі знижують тривожність особистості, посилюють впевненість у собі. Процес вторинної статевої ідентифікації, статевого усвідомлення і поведінки припадає на підлітковий і юнацький вік, особливу роль у ньому відіграє наслідування моделей рольової поведінки. Розширення діапазону соціальних ролей поглиблює, збагачує уявлення особистості підлітка про власну відповідність гендерним нормативам.

Процес розвитку гендерних ролей, як соціально зумовлених моделей статевої ролей та статево-рольової поведінки, відбувається в контексті досить важливого для життя особистості процесу, який називається соціалізацією, одним із найістотніших складників якої є рольова, зокрема й гендерно-рольова (чи гендерна) соціалізація.

Підлітковий вік – найбільш драматичний і динамічний період становлення соціальної ідентичності, зокрема гендерної (статево-рольової) ідентичності. Саме в цьому віці, на думку Е.Еріксона, відбувається переструктурування сукупності дитячих ідентифікацій в нову конфігурацію в результаті відмови від одних і прийняття (набуття) інших [30] змінюються інтереси, уподобання, ідентифікаційні зразки, тематика проблемних ситуацій, значимість різних сфер життя (вибору професії та професійного шляху, релігійних і моральних переконань, міжособистісного спілкування, сімейних ролей [27;С.49-55.].

Розглядаючи динаміку персональної (особистісної) ідентичності підлітків від молодшого підліткового віку до старшого, науковці фактично

відповідають на питання, як підлітки стають дорослими – чоловіками та жінками, які зміни проходять у структурі особистості, як змінюється особистість, що набуває риси відповідної соціальної групи, тобто як формується соціальна ідентичність. Дослідження Н.Радіної, Є.Терешкової описують отримані статистично значимі відмінності у самопрезентації молодших підлітків: дівчата вважають себе більш компетентними в романтичних стосунках, а хлопці – у спортивній діяльності; до середнього підліткового віку зміни у самопрезентації хлопчиків нарастають відповідно до соціальних очікувань від представників чоловічої статі: хлопчики вважають себе більш компетентними в професійній сфері, сфері спортивних досягнень, а також проявляють високу самоповагу [18;С.61-78.]

Пояснення причини вираженого зростання соціальної компетентності, що відображена у конструюванні позитивної гендерної чоловічої ідентичності Б.Хасан та Ю.Тюменєва знаходять в тому, що традиційні уявлення про «маскулінності» не відповідають з вимогами, які пред'являють батьки та вихователі до дошкільників і молодших школярів, тому, вступаючи в конфлікти, хлопчики до підліткового віку навчаються поведінці регулювання взаємостосунків і дотримання соціальних норм. Оволодіння соціальними навичками конструктивної безконфліктної поведінки сприяє засвоєнню соціальних норм, становлення «Я-концепції» особистості підлітка та безпосередньо відображається на соціальній компетентності, зокрема на статево-рольовій ідентифікації. У дівчат-підлітків не виникає ситуацій, які б вимагали затрату значних зусиль для засвоєння соціальних норм, відповідності очікуванням дорослих та соціально-рольовим нормам, тому процес становлення їх уявлень як представниць жіночої статі традиційно-схематичний.[24;С.49-55.].

У процесі статеворольової соціалізації підлітковій стадії належить особливе місце, тому що саме на цей період припадає формування зрілої гендерної ідентичності (Е. Еріксон). В механізм гендерної ідентифікації в умовах підліткової гендерної субкультури включаються такі фактори

(принцип “ми – вони”, принцип більшої схильності відповідати прикладові схожого на нас тощо), завдяки яким гендерна поведінка стає одним із головних параметрів оцінки підлітка. Це стає вирішальною умовою досягнення зрілості гендерної ідентичності. Зріла гендерна ідентичність – це статус людини, яка на основі самостійного рішення й висновків досягла стабільного визначення й усвідомлення себе як чоловіка або жінки, прийняла себе цілком через гендерну поведінку, яка відповідає її біологічній статі. Підліткова стадія статевої соціалізації виявляється вирішальною у формуванні гендерного типу особистості. Це обумовлюється тим, що у підлітковий період формується зріла гендерна ідентичність як усвідомлення індивідом своєї статевої належності, як суб’єктивне осмислення, переживання статевої ролі, яке виявляється у єдності статевого усвідомлення та поведінки. На підлітковий період припадає остаточне формування гендерної ідентичності особистості підлітка.

Соціальні норми, що визначають функції та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, називають статевими ролями. Статева роль - це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводить, щоб відповідати певним нормативам та приписам, прийнятим у даному суспільстві для чоловіків та жінок. Можна сказати, що статева роль - це публічний вияв ототожнення за статтю, статевої ідентичності. Поведінку, яка реалізує ці нормативні очікування або орієнтована на них, називають статево-рольовою. Особливості статево-рольової поведінки зумовлені характером статевих ролей. Перша, домінуюча роль, з якою ідентифікуються дівчатка, є роль мами, її образ стає частиною особистості дівчини і формує в неї образ материнства та відповідну статево-рольову поведінку. Дитячий ідеал матері певною мірою опосередковує статево-рольову поведінку хлопця - з мамою він підсвідомо порівнює свою подругу, наречену, дружину - матір своїх дітей.

Отже, статева роль - це система нормативів та приписів щодо поведінки чоловіків та жінок, прийнятих у певному соціальному оточенні. Ці

неписані правила настільки органічно входять у зміст спілкування і характер взаємин людей, що ми їх помічаємо лише тоді, коли чиясь поведінка виходить за межі загальноприйнятої. Поведінку, яка узгоджується з прийнятим у даному суспільстві розподілом статевих ролей, називають статево-типізованою. Це - генералізоване, узагальнене уявлення про "типово" жіночу або "типово" чоловічу рольову поведінку. В узагальненому вигляді вони існують як маскулінні та фемінні риси. На ранніх етапах онтогенезу стевотипізовані взірці поведінки беруть активну участь у формуванні концепції Я, яка потім збагачується. Саме тому В.Є.Каган розрізняє стеву ідентичність (порівняння з ідеалом, стереотипом, наслідування моди) та соціально-стеву ідентичність (соціальні ролі). Оскільки чоловіки та жінки в сучасному соціумі виконують, здебільшого, різні ролі, то стевотипізованою поведінкою чоловіків вважають ту, яка базується на їхньому соціальному статусі, успіхах у професійній діяльності, а для жінок ту, яка характеризує їхню роль у сім'ї - матері, виховательки, охоронниці домашнього вогнища. Ряд учених вважає, що стевотипізована поведінка зумовлена, насамперед, природними властивостями жіночого та чоловічого організмів і в останню чергу - соціальними установками та очікуваннями.[16].

1.3. Психологія гендерних відмінностей

Гендерні стереотипи, які протиставляють маскулінні та фемінні властивості як задані природою, відчутно впливають на масову свідомість, стають підсвідомим мірилом нормальності/ненормальності поведінки, їх експлуатують засоби масової інформації, літератори, батьки і вчителі. Пропаговані ними особистісні риси, інтереси дівчаток і хлопчиків, як правило, не мають нічого спільного з реальністю. Страх громадського осуду стримує хлопчика від вияву ніжності та співчуття сестричці, а вона з усіх сил старається вдавати із себе боягузку, аби лише не бути серед дівчат «білою вороною». Загалом, уже в дитячому віці їм нав'язують взаємодоповнюючі психологічні характеристики (див. Додаток 1). Протиставлення «чоловічого» і «жіночого», на думку І. Кона, є однією із загальних парних опозицій людської психіки. Уявлення про «жіноче» і «чоловіче» в стилях поведінки, рисах характеру, сімейному і соціальному статусі пронизують як особистісні очікування, так і культуру загалом. «Стосунки чоловіка та жінки завжди і скрізь, в усіх сферах діяльності нагадують взаємини вершника і коня. Тому хлопчикам слід надавати більш самостійності, а дівчат, навпаки, дресувати і дисциплінувати» [21; С.120.]. Психологічні відмінності чоловічих і жіночих занять сприймаються багатьма як вроджена схильність, наслідок еволюції біологічної природи чоловіка і жінки, а не результат засвоєння соціальних ролей. «Дійсною причиною відмінностей є не статева приналежність, взята сама по собі, а ті відмінності в соціальному статусі та статеворольовій позиції, які задані історичними формами взаємостосунків чоловіка та жінки» [1; С. 70-78.].

Для підтвердження біологічної чи соціальної детермінованості психологічних відмінностей статей необхідно з'ясувати наскільки великою є різниця між ними, в якому віці й чому вони з'являються, що є спільного і відмінного у чоловічій і жіночій психології.

Самовпевненість здебільшого приписують чоловікам, а дефіцит її — жінкам. Вважається, що вона у чоловіків розвинута значно сильніше, ніж у

жінок, і похитнути її досить важко. На цій підставі був зроблений хибний висновок, що чоловіків важче вмовити, вони важко піддаються сугестивним впливам (навіюванню). Експериментальні дані засвідчили, що вони справді більш самовпевнені, ніж жінки, у яких частими є занижена самооцінка, закомплексованість. Психологи підкреслюють, що самовпевненість утверджується в чоловічій психології завдяки очікуванням соціуму, який безжалісно висміює сумніви, вагання чоловіків, всіляко заохочує їхню непохитність і рішучість. Тому представники чоловічої статі намагаються видаватися радше самовпевненими, ніж невпевненими в собі.

Відомо, що характер діяльності, її успішність змінюють образ Я, підвищують самооцінку. Соціальні проблеми жіноцтва таяться, на думку багатьох учених, у дисгармонійному розвитку їх Я. За твердженням І. Кона, внаслідок більш раннього статевого дозрівання образ Я дівчинки швидше потрапляє під вплив само- і взаємооцінювання, що зумовлює вищу *рефлексивність, мрійливість, більшу залежність від соціальних очікувань*. [19.]

«Синдром залежності» є одним із проявів суперечностей в образі Я дорослої жінки. Він проявляється у слабкості меж Я, дифузній самоідентифікації, а внаслідок цього — у маніпулятивному стилі спілкування з жінкою її чоловіка, дітей, керівництва. Саме дифузна гендерна ідентичність, на думку вчених, зумовлює виникнення у багатьох жінок, які працюють, почуття провини, внутрішнього конфлікту між Я-мати, дружина та Я-спеціаліст. Прихильники традиційної сім'ї доводять, що ці ролі несумісні, їм заперечують ті, хто орієнтується на партнерство, рівність статей.

Дослідження свідчать, що задоволеність життям, собою, сім'єю, чоловіком у жінок, які працюють, вища, ніж у домогосподарок, які оцінюють себе лише в ролі господині й матері, їх частіше вражає синдром «домогосподарки»: мають низьку самооцінку, переживають тривожні та

депресивні стани, відчують самотність, залежність. Це породжує хронічне невдоволення собою, потребу в психологічній підтримці.

Прихильники традиційних поглядів на жінку вважають *тривожність* якістю, яка засвідчує «силу» чоловічої статі і «слабкість» жіночої. Справді, люди з високим рівнем тривожності є відповідальними, але нездатними на вчинки, чітку лінію власної поведінки. Вони надто сором'язливі, всього і всіх побоюються, їх переслідує невпевненість, переживання, що вони чогось не зможуть, з чимось не справляться, кудись не встигнуть. Поширеною є думка, що дівчатка, дорослі жінки значно тривожніші, а тому сором'язливіші, ніж хлопчики, чоловіки. Цю особливість «жіночої поведінки» часто підтверджують психологічні дослідження. Однак особливої різниці щодо рівня особистісної і ситуативної тривожності чоловіків і жінок учені не зафіксували. Одне із стереотипізованих уявлень про більшу тривожність жінок щодо своєї зовнішності було спростоване шведськими експериментаторами, які прихованою камерою, встановленою біля дзеркала в одному із універмагів, фіксували частоту заглядань у нього чоловіків і жінок. Виявилось, що протягом дня у дзеркало глянуло 412 жінок і 778 чоловіків [29].

Емоційну чуйність, *сензитивність* жінок до психологічного стану іншої людини вважають класичними фемінними, а *емоційну стриманість* чоловіків — маскулінною властивостями. Вони адекватні емоційним ролям жінок та інструментальним — чоловіків. Уявлення, що чоловіки є емоційно-глухими індивідами, породжене стереотипом. Проте традиційне виховання, стереотипізована соціалізація розвиває у них, на думку Рональда Лівента, так звану «нормативну чоловічу алекситимію», тобто нездатність розуміти емоційні відтінки взаємин. Вони, як правило, зазнають значних психічних травм унаслідок раннього психологічного відокремлення від матері, що зумовлює дефіцит інтимних переживань, емпатії, здатності встановлювати емоційно близькі стосунки з партнером. Цю травму посилює процес гендерної соціалізації, під впливом якого

хлопчиків вчать притлумлювати переживання, почуття, уникати виявів ніжності, вразливості.

Спорідненою з емоційною чуйністю є *емпатійність* і пов'язані з нею схильність опікати, доглядати когось, яку вважають органічно жіночою якістю, успадкованою від інстинктивної природи жінки-матері. Орієнтація на опікуючу поведінку, здатність до емпатійної реакції є типовим очікуванням щодо поведінки жінки. Американський психолог Елліс Іглі вважає, що розподіл ролей і відповідних особистісних якостей у більшості культур відбувається саме на основі гендерної ознаки. У сім'ї і суспільстві жінкам традиційно належать опікуючі ролі, які передбачають передусім здатність до емпатії. Наслідком такого розподілу праці між чоловіками і жінками є посилення очікувань, пов'язаних із певною гендерною роллю: суспільство сподівається, що чоловікам і жінкам будуть притаманні якості, які відповідатимуть їхніми ролям. Згідно з цими очікуваннями жінки мають бути турботливішими, дружелюбнішими, експресивнішими та чутливішими.

Дослідження засвідчують зв'язок між традиційно чоловічими цінностями та нездоровим способом життя. Відмінності щодо *стану здоров'я* різняться більше в межах жіночої популяції, ніж між чоловіками і жінками. Бідність зумовлює ранню смертність осіб обох статей.

Якщо одружені чоловіки виявляють вищі показники здоров'я, то для жінок ця кореляція є несуттєвою. Для них зі станом здоров'я пов'язана якісна оцінка шлюбу, задоволеність ним. Дослідження свідчать, що стрес загострює у жінок симптоми ревматоїдного артрити за винятком тих, хто має дружні стосунки зі своїми чоловіками. Жінки, яким їхні чоловіки допомагали справлятися з больовим синдромом, відзначали більшу кількість симптомів полегшення, ніж жінки, які справлялись із болем самотужки.

У деяких описах жінка в психологічному розумінні виглядає неповноцінною, примітивною істотою: «Чоловік живе свідомо, – жінка – ні», «Жінка не відчуває жодного потягу до істини, звідси її несерйозність,

безвідповідальне ставлення до мислення» [8;С.186]. «Вона позбавлена доброчинності, вона – аморальна, низька» [8,С.120].

На противагу поширеному стереотипу, що чоловіки люблять хворіти, перебільшують симптоми розладу стану свого здоров'я, експериментальні дослідження засвідчили, що більшість з них схильні приховувати свій біль і слабкість, оскільки сприймають захворювання як загрозу їхній маскулінності. Тому на прийомі у лікаря вони розпитують менше і отримують більш схематичну і стислу інформацію про захворювання від професіоналів, ніж жінки. Пасивні чоловіки і в процесі терапії. Лікування вони розцінюють як чийсь обов'язок дбати про них, а не як власні зусилля щодо підтримання здоров'я.

Висновок: Враховуючи відсутність гендерних відмінностей у вербальних, математичних, лідерських здібностях тощо і те, що існуючі відмінності (наприклад, у просторових здібностях) залежать від досвіду, тренування, можна дійти висновку про відсутність разючої відмінності у психології статей. *Індивідуальні розрізнення можуть бути значно більшими у межах однієї статі, ніж між ними.* Водночас не можна ігнорувати зумовлені соціально-культурними впливами особистісні властивості в межах однієї статі.

Суттєва відмінність між ними пов'язана передусім із різними репродуктивними ролями, адже тільки жінка здатна завагітніти, виносити дитину в своїй утробі, народжувати, годувати немовля груддю. Та навіть ці відмінності стають в сучасному світі все більше «гендерно опосередкованими». Йдеться про парність статей у плануванні сім'ї, у забезпеченні нормального перебігу вагітності, про присутність чоловіків під час народження дитини, участь в догляді за немовлям

Висновок до розділу I

Процеси гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок мають багато відмінностей. Для жінки, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, які, не зважаючи на суспільний прогрес, ще мають місце, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, згідно тих самих стереотипів, нормативно бажаною є більша активність за межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність. Не даремно, існує поговорка, що "для жінки сім'я - це друга робота, а для чоловіка робота - це друга сім'я". Згідно з таким розмежуванням важливою умовою самореалізації для жінки вважається успішний і вчасний шлюб. Жінка, яка не створила сім'ю, вважається невдахою, її називають "старою дівою". Чоловіка, який ніколи не одружувався, ніхто не називає невдахою, і для нього немає відповідного прізвиська. З іншого боку, успішність самореалізації чоловіка пов'язується з його кар'єрою, часто зі статусом в суспільстві.

Такі стереотипи впливають на свідомість дитини, що тільки починає шлях в суспільному житті. Так, дівчатка часто ростуть з переконанням, що вони не можуть бути такими цінними працівниками в професійній сфері, як чоловіки, що впливає на самооцінку і певною мірою "виправдовує" той факт, що серед жінок дуже мало лідерських ролей (тим менше, чим вище статус цієї ролі). За результатами деяких досліджень, дівчатка в школі мають більш низькі оцінки з математики, ніж хлопчики, не тому, що мають нижчі математичні здібності, а тому, що мають занижену самооцінку в цій сфері і стикаються з відповідними очікуваннями педагогів. Якщо врахувати, що існують цілком реальні соціальні і економічні умови, що закріплюють такі перекося, то стає цілком зрозумілим, що існує серйозна соціально-психологічна проблема, пов'язана з соціально-психологічною самореалізацією жінки. Ці проблеми спричинили появу численних феміністичних рухів, покликаних допомогти жінкам в подоланні цих труднощів.

Процес розвитку гендерних ролей, як соціально зумовлених моделей статевої ролей та статево-рольової поведінки, відбувається в контексті досить важливого для життя особистості процесу, який називається соціалізацією, одним із найістотніших складників якої є рольова, зокрема й гендерно-рольова (чи гендерна) соціалізація. У процесі статево-рольової соціалізації підлітковій стадії належить особливе місце, тому що саме на цей період припадає формування зрілої гендерної ідентичності. В механізм гендерної ідентифікації в умовах підліткової гендерної субкультури включаються такі фактори, завдяки яким гендерна поведінка стає одним із головних параметрів оцінки підлітка. Це стає вирішальною умовою досягнення зрілості гендерної ідентичності. Зріла гендерна ідентичність – це статус людини, яка на основі самостійного рішення й висновків досягла стабільного визначення й усвідомлення себе як чоловіка або жінки, прийняла себе цілком через гендерну поведінку, яка відповідає її біологічній статі. Підліткова стадія статево-рольової соціалізації виявляється вирішальною у формуванні гендерного типу особистості. Це обумовлюється тим, що у підлітковий період формується зріла гендерна ідентичність як усвідомлення індивідом своєї статевої належності, як суб'єктивне осмислення, переживання статевої ролі, яке виявляється у єдності статевого усвідомлення та поведінки. На підлітковий період припадає остаточне формування гендерної ідентичності особистості підлітка.

РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

2.1. Програма експериментального дослідження статево-рольової самоідентифікації у підлітковому віці

Загальна програма експериментального дослідження зазвичай складається з таких підструктур:

I. Методологічний розділ.

1. Викладення проблемної ситуації.
2. Визначення об'єкту та предмету дослідження.
3. Підбір інструментарію.
4. Визначення мети та завдання дослідження.
5. Визначення або інтерпретація основних понять.
6. Висунення гіпотези.

II. Методичний (процедурний) розділ.

1. Визначення генеральної сукупності.
2. Розробка та підстави для визначення вибірки.
3. Аналіз отриманої інформації.
4. Висновок, визначення можливих напрямів практичного застосування

результатів

Базуючись на такій структурі ми створили власну програму дослідження статево-рольової самоідентифікації у підлітковому і юнацькому віці.

Проблема: Ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Рольова ідентичність – це ідентичність, зумовлена соціальними ролями, тобто культурно-прийнятними соціальними очікуваннями до відповідних видів поведінки, характерних для певних соціальних позицій. Статева ідентичність, яку можна вважати однією з найістотніших із усіх рольових ідентичностей, пов'язана із розділенням людей на групи чоловіків та жінок і

усвідомленням належності людини до тієї чи іншої статі. Виділяється ще й гендерна ідентичність. Якщо статева ідентичність – це переважно усвідомлення себе представником тієї чи іншої статі, то гендерна полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією). З огляду на актуальність проблеми ми маємо на меті дослідити особливості статеворольової самоідентифікації сучасних підлітків.

Об'єкт дослідження: підлітки.

Предмет дослідження: особливості статеворольової самоідентифікації підлітків.

Мета: дослідити особливості статеворольової самоідентифікації сучасних підлітків.

Завдання:

1. Визначити методики, які відповідають темі дипломного дослідження і дозволять глибше її зрозуміти.
2. Визначити генеральну сукупність дослідження та метод вибірки.
3. Провести анонімне дослідження статеворольової самоідентифікації підлітків.
4. Проаналізувати результати відповідей і зробити висновки про наявні стереотипи, гендерні ролі і очікування у сучасних підлітків.

Генеральна сукупність:

Дослідження проводилось серед учнів 10-11-х класів ЗОШ №33 м. Житомира.

Вибірка: Використаний метод гніздової вибірки. Досліджування проводилося двічі (6.02, 7.02) на уроках Основ медичних знань у двох 10 і 11 класі. Кількість опитуваних становить 43 підлітки.

Інструментарій: Для дослідження були підібрані три методики, які дають змогу різнобічно дослідити об'єкт нашої дипломної роботи, оскільки дозволяють виявити як усвідомлені, так і приховані стереотипи підлітків на власну гендерну роль.

2.2. Результати дослідження відповідно до використаного інструментарію

2.2.1. Проективна методика «Якими я уявляю справжніх чоловіка і жінку»

Попередні теоретичні узагальнення свідчать, що в процесі розвитку особистості рівень маскулінності серед дівчат-підлітків підвищується, а рівень жіночності знижується за всіма показниками. У хлопчиків спостерігається протилежна несприятлива тенденція.

Нашим завданням було: дослідити уявлення підлітків про мужність і жіночість.

Дослідження проводилося серед учнів 10-11-х класів. Їм було запропоновано протягом 20 хвилин написати короткий анонімний твір «Якими я уявляю справжніх чоловіка та жінку».

Аналіз творів школярів дозволив виділити 6 тем, в яких певною мірою виявлялось розуміння ними маскулінності і фемінності:

1. Особливості зовнішнього вигляду.
2. Трудовадіяльність, якості, пов'язані з роботою.
3. Ерудованість, інтелектуальні особливості, інтереси.
4. Традиційне розуміння жіночості і чоловічих рис.
5. Сімейно-побутова сфера, опис особи чоловічої статі як батька, чоловіка; жінки – як дружини, матері.
6. Міжстатеві стосунки.

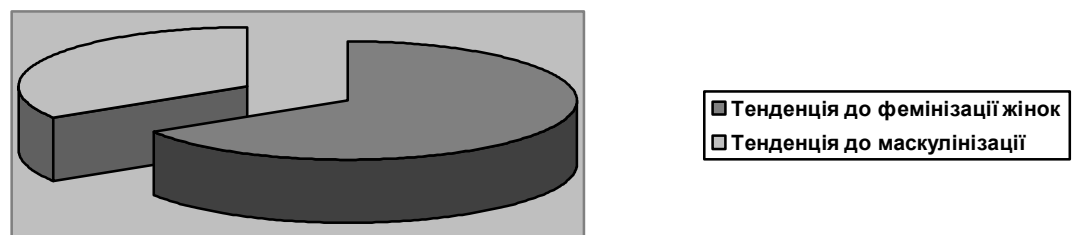
Всі перераховані теми відображають головні сфери життєдіяльності людини – сім'я, робота, спілкування, в яких проявляються її психологічні особливості, якості особистості та стиль поведінки.

Щодо традиційного розуміння чоловічих рис, то респондентами були зазначені наступні: хоробрість, відважність, розсудливість, комунікабельний, рішучість, дотепність, цілеспрямованість, порядність, освічений. Традиційне бачення жіночості можна простежити на таких характеристиках: привітна, приємна, розумна, вихована, цілеспрямована, начитана, комунікабельна,

інтелігентна. Варто також зазначити, що шкідливі звички є негативною рисою образу сучасної людини, про це засвідчили 60% опитуваних.

У відповідях цікаво простежується тенденція до фемінізації („розкріпачення жінок”), насамперед в інформації, яка стосується трудової діяльності. 45% респондентів жіночої статі наголосили на тому, що жінка обов’язково повинна мати роботу (в ідеалі – високооплачувану з перспективою кар’єрного росту), для того, щоб забезпечити собі належний рівень життя. Маскулінізація (23%) жінок також яскраво простежується у думках про те, що жінка має бути мужня, сильна духом, мати вольовий характер, оскільки бажання покластися на чоловіка можуть не виправдатись (див. Рис. 1).

Рис. 1. Розподіл тенденцій до фемінізації і маскулінізації

Щодо вимог до зовнішнього вигляду, то, на думку переважної більшості респондентів, жінка має слідкувати за собою, бути охайною, елегантною, доглянутою, слідкувати за модою. Еталон чоловічої краси включає такі необхідні компоненти: врода, спортивна фігура, стильний одяг.

Стосовно сімейно-побутової сфери, то у відповідях респондентів прослідковується стереотипне зображення: чоловік – голова сім’ї, який має роботу, дбає про родину (30%); жінка – гарна дружина та турботлива матір (45%). Але поряд з цим було відзначено, що домашньою працею має опікуватись не лише дружина, а й чоловік (25%). Водночас дружина не повинна обмежувати себе лише виконанням роботи по господарству і піклуванням про домашнє вогнище, вона має досягати успіхів і на робочому місці, прагнути до самовдосконалення, про це засвідчили 40% опитуваних.

Висновок: У поглядах на жіночність і чоловічість проявилися відмінності позитивних і негативних еталонів маскулінності і фемінності. Негативний еталон – конкретний образ того, якими якостями не повинні володіти сучасний чоловік (не зловживає алкоголем, наркотиками, не застосовує фізичну силу проти жінки) та жінка (не палить). Зіткнення двох образів породжує конфліктну систему вимог: ідеалізованих і невизначених, з однієї сторони, і надзвичайно низьких, обмежених виконанням елементарних норм поведінки – з іншої. Ця конфліктна система вимог може негативно вплинути на формування адекватних уявлень про фемінність-маскулінність і в кінцевому результаті викривити нормальний процес становлення психосексуальної ідентичності.

2.2.2. Рисунковий тест «Намалюй людину»

Цей тест являє собою проєктивну методику вивчення особистості. Вперше він був розроблений у 1948 році К. Махвер і призначався для визначення рівня інтелектуального розвитку дітей і підлітків при допомозі виконаного ними малюнка людини. Сьогодні тест дозволяється використовувати для дослідження як дітей, так і дорослих; допускається групове дослідження.[7].

Досліджуваному пропонується олівцем на чистому листі паперу намалювати людину (ми для отримання спеціальної інформації не уточнювали її статі).

При інтерпретації отриманих даних ми виходили з ідеї про те, що малюнок є вираженням «Я» досліджуваного. Значна увага приділялася аналізу різноманітних деталей малюнка, перш за все особливостям зображення основних частин тіла, які часто оцінюють відповідно до психоаналітичної символіки (Див. Додаток 6).

На початку зупинимося на кількісному аналізі результатів

У дослідженні взяло участь 43 учні віком 15-16 років. Стать людини, яку слід зобразити, спеціально не уточнювалася. Але за статтю малюнки розподілилися таким чином: 42% досліджуваних намалювало людину жіночої статі, 56% – чоловічої, 9% – намалювали представників обох статей, 2% дітей відмовилися виконувати це завдання, хоча дві попередні методики не викликали у них труднощів. Такий розподіл малюнків можна тлумачити наступним чином: уявлення про рівність статей засвідчили 9% респондентів (малюнок і чоловіка і жінки), неусвідомлену перевагу чоловічої статі над жіночою.

Розглянемо детально чим відрізнялися зображення дівчат і хлопців.

В одноковому співвідношенні за гендерною ознакою розподілилися такі особливості зображення, як: розміщення голови людини в профіль, в той час як тулуб розміщено в анфас (це інтерпретується як тривога, викликана соціальним оточенням та потребою в спілкуванні) – по 5%; покати

плечі (відчай, похмурість, занепад духу, почуття вини, недостатність життєвої активності) – по 12%. Як бачимо, ці характеристики не несуть гендерного навантаження, що частково підтверджує валідність дослідження. Ще одна характеристика – вузькі плечі (по 7% досліджуваних обох статей) свідчить про відчуття малоцінності, маловартості. Те, що така характеристика поділилася по рівну, може означати, що вона не залежить від статі, швидше від індивідуальної самооцінки.

У зображеннях дівчат превалюють такі ознаки. Крупні плечі (у дівчат – 9%, у хлопців – не спостерігається – можливо тому, що малюнки хлопців носять яскраво виражений маскулінний характер, де широкі плечі не виділяються): таке зображення свідчить про усвідомлення власної великої сили або надто великою потребою у владі. Це підтверджує результати попередньої проєктивної методики щодо того, що сьогодні дівчата рідко сподіваються на силу і підтримку чоловіків, прагнуть самотійно крокувати по життю. «Угловаті» плечі зобразили у своїх малюнках 16% і 9% дівчат і хлопців відповідно, що є ознакою надмірної обережності, захисту. Те, що ця характеристика переважає у дівчат свідчить про переживання ними власної беззахисності. Різко розрізняється тенденція малювати «прямокутний» тулуб – у 19% дівчат проти 0% хлопців. Це є **прямим свідченням відчуття мужності**. Крім того в зображеннях дівчат сильно підкреслюється (виділяється): обличчя (надмірний інтерес до свого зовнішнього вигляду) – 35% проти 23%; вуха (чуттєвість до критики, можливі слухові галюцинації) – 9% проти 2%; очі – 39,5% проти 37%. Ці риси обличчя є рецепторами зовнішніх стимулів і характеризують сенсорний контакт з дійсністю. Те, що вони переважають у жіночій статі, є свідченням чуттєвості жінок. Сам характер малюнку у дівчат значно менший за розмірами, ніж у хлопців. Це говорить про емоційність, тривожність, відчуття дискомфорту. Одночасно малюнки дівчат явно переважають кількістю (іноді надмірною) деталей. Це інтерпретується як невміння обмежити себе, вказує на вимушену потребу налагодити ситуацію, на надмірне піклування про середовище. Такі ознаки

можна вважати проявами гендерних стереотипів, які можуть призвести до переживання депресій і подальших психічних розладів.

У зображеннях чоловіків переважають такі ознаки, часто протилежні до розглянутих вище. По-перше, мала голова (7% проти 5%). При врахуванні того, що всіх цих чоловіків малювали особи жіночої статі, можна зробити висновок про прописування протилежній статі інтелектуальної недостатності. Це говорить про фемінізацію жінок вже в підлітковому віці. Значною перевагою володіють зображення карикатур на хлопців (12%) проти 5% карикатур на дівчат. Науковці тлумачать цю ознаку як притаманне підліткам переживання власної неповноцінності і відокремленості. Також може виражати ворожість, самопрезирство. Це підтверджується ще одним показником – замалий тулуб зобразили 18,6% хлопців (проти 7% дівчат). По розмірах серед чоловічих зображень переважають великі, що говорить про марнославство, експансивність, схильність до пихи. Такі характеристики часто відносять до помилкових стереотипів маскулінності. Цікавим є факт, що на обличчі у хлопців яскравіше виділені довгі вії (19% проти 7% у дівчат) і волосся (42% проти 39,5%). Довгі вії говорять про кокетливість, схильність зваблювати, демонструвати себе. Волосся ж є ознакою мужності, хоробрості, сили і прагнення до неї.

Висновок: Дані, отримані в результаті цієї методики, корелюють із отриманими попередньо і повністю підтверджують тезу щодо наявності неусвідомлених, прихованих уявлень про різницю статей. Окремо слід зазначити, що статево-рольова самоідентифікація у підлітковому віці в цілому відповідає загальним уявленням про чоловіка і жінку. Однак, прослідковується негативна тенденція до маскулінності дівчат і фемінності хлопців. Така ситуація вимагає створення цілеспрямованої системи роботи по насадженню позитивних уявлень про функції і особливості статусу чоловіка і жінки в суспільстві.

2.2.3. Опитування «Основні риси характеру в залежності від статі»

Головною метою цього дослідження є встановлення наявності (або відсутності) однотайності думок хлопців і дівчат щодо основних характеристик чоловіків і жінок.

Для проведення цього дослідження нами була розроблена анкета, в якій респонденти повинні були оцінити різницю між хлопцями та дівчатами за рядом параметрів (Див. Додаток 2).

Бланк анкети містив сім статусних і особистісних характеристик, ступінь вираженості яких потрібно було паралельно оцінити для хлопців і дівчат за семибальною шкалою лайкертівського типу. В анкеті пропонувалося вказати вік і стать респондента і давалась наступна інструкція: У цій таблиці слід окреслити ту цифру, яка, на Вашу думку, відповідає інтенсивності прояву даної ознаки у хлопців і дівчат. 1, 2 – слабкий прояв; 3, 4, 5 – середній прояв; 6, 7 – сильний прояв ознаки. Для оцінювання пропонувалися такі характеристики: інтелект, соціальний статус, воля, конфіденційність, вірність у коханні, кар'єризм, амбіційність. В анкеті пропонувалося дати відповідь на питання: "За якою ознакою, на Ваш розсуд, хлопці і дівчата відрізняються сильніше?"

Вибірку дослідження склали 21 хлопець і 22 дівчини у віці 15-16 років, учні старших класів Житомирської ЗОШ № 27.

Процедура обробки результатів полягала у визначенні середніх показників оцінок вираженості кожної якості у хлопців і дівчат окремо. Ці показники наводяться в табл. № 1 і № 2.

Таблиця 1. Середні результати оцінки характеристик хлопцями

Хлопці	Параметр	Дівчата
6	Інтелект	4
6	Соціальний статус	5
6	Воля	4
5	Конфіденційність	3

4,5	Вірність у коханні	4,5
6	Кар'єризм	4,5
5	Амбіційність	5

Таблиця 2. Середні результати оцінки характеристик дівчатами

Хлопці	Параметр	Дівчата
5	Інтелект	5
5,5	Соціальний статус	5
5,5	Воля	5
5,5	Конфіденційність	4
5	Вірність у коханні	5,5
5,5	Кар'єризм	5
5	Амбіційність	5,5

Як видно з табл. 1, хлопці схильні визнати рівність за вираженістю таких рис, як амбіційність і вірність у коханні, тоді як усі інші характеристики розглядаються як більш характерні для хлопців, причому за такими показниками, як інтелект, воля і конфіденційність, різниця середніх показників досягає двох балів.

Згідно з даними табл. 2, для дівчат характерна більш зважена оцінка відмінностей між статями. На їх думку, дівчатам у дещо більшій мірі, ніж хлопцям, притаманні амбіційність і вірність у коханні, але дівчата дещо поступаються за такими показниками, як кар'єризм, соціальний статус і вольові характеристики. Дівчата визнають, що істотно поступаються хлопцям за такою характеристикою, як конфіденційність.

Наше дослідження зафіксувало взаємне визнання переваги хлопців у таких галузях, як кар'єризм, соціальний статус, вольові характеристики хоча, хлопці оцінюють цю різницю як більш значиму, ніж дівчата. Разом із тим дослідження виявило згоду між статями, що хлопці і дівчата максимально відрізняються за конфіденційністю. Саме на цю характеристику найчастіше

вказували респонденти, як на характеристику, за якою хлопці і дівчата відрізняються найбільше.

Висновок: Цей етап дослідження дав змогу зафіксувати на рівні міжособистісних установок факт наявності збігання поглядів між статями на характер відмінностей між хлопцями і дівчатами. Його результати узгоджуються з результатами попередніх методик, що підтверджує достовірність отриманих даних. Цікавим отриманим результатом дослідження виявилася тенденція до переоцінки хлопцями власних рис на фоні недооцінки володіння ними дівчат. Ставлення дівчат є більш урівноваженим і справедливим.

Висновок до розділу 2

У поглядах на жіночність і чоловічість, за результатами експериментального дослідження, проявилися відмінності позитивних і негативних еталонів маскулінності і фемінності. Негативний еталон – конкретний образ того, якими якостями не повинні володіти сучасний чоловік та жінка. Щодо традиційного розуміння чоловічих рис, то респондентами були зазначені наступні: хоробрість, відважність, розсудливість, комунікабельний, рішучість, дотепність, цілеспрямованість, порядність, освічений. Традиційне бачення жіночості можна простежити на таких характеристиках: привітна, приємна, розумна, вихована, цілеспрямована, начитана, комунікабельна, інтелігентна. Варто також зазначити, що шкідливі звички є негативною рисою образу сучасної людини, про це засвідчили 60% опитуваних.

За даними дослідження хлопці схильні визнати рівність за вираженістю таких рис, як амбіційність і вірність у коханні, тоді як усі інші характеристики розглядаються як більш характерні для хлопців, причому за такими показниками, як інтелект, воля і конфіденційність, різниця середніх показників досягає двох балів, для дівчат характерна більш зважена оцінка відмінностей між статями, дівчатам у дещо більшій мірі, ніж хлопцям, притаманні амбіційність і вірність у коханні, але дівчата дещо поступаються за такими показниками, як кар'єризм, соціальний статус і вольові характеристики. Дівчата визнають, що істотно поступаються хлопцям за такою характеристикою, як конфіденційність.

Дослідження зафіксувало взаємне визнання переваги хлопців у таких галузях, як кар'єризм, соціальний статус, вольові характеристики хоча, хлопці оцінюють цю різницю як більш значиму, ніж дівчата. Разом із тим дослідження виявило згоду між статями, що хлопці і дівчата максимально відрізняються за конфіденційністю. Саме на цю характеристику найчастіше вказували респонденти, як на характеристику, за якою хлопці і дівчата відрізняються найбільше.

Загальні висновки

На сьогодні в психологічній науці досить чітко проводиться межа між психологією статі та гендерними дослідженнями: «теоретико-методологічними засадами психології статі виступає біодетерміністична парадигма, а основою гендерних досліджень в психології є парадигма соціально-конструктивістська», відповідно до якої видається можливим твердження і про розмежування статево-рольової та гендерної ідентичності особистості, що є наслідком процесу гендерної соціалізації (або розуміння їх тотожними). віковий період є важливим етапом становлення статево-рольової ідентичності, бо саме у цьому віці відбувається активне усвідомлення суті своїх ставлень до інших людей та самого себе, розширюється й уточнюється статево самовизначення. Саме у підлітковому віці, як підкреслюється науковцями, відбувається становлення статево-рольової ідентичності, яка є внутрішнім переживанням своєї статевої належності, набуттям гендерної ролі й уподібненням до неї, своєрідною єдністю статевого самоусвідомлення і поведінки. Підлітковий вік визначає подальший розвиток особистості, орієнтацію на справжні зразки Я-чоловіка і Я-жінки в нових змінних умовах, наповнення їх егалітарними цінностями, якими передбачено формування гендерної самосвідомості, статевої „Я-концепції” та статево-рольової ідентифікації.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується формуванням нових поглядів та уявлень на типово жіночі та чоловічі ролі, усталенням паритетних відношень у статево-типовій поведінці обох статей, стосуються процесу становлення творчої, активної, самодостатньої, незалежної від статі, андрогінної особистості.

1. В роботі здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми процесу статево-рольової ідентифікації особистості. У становленні статево-рольової ідентифікації підлітків значна роль належить соціально-психологічним чинникам, серед яких провідну роль відіграє найближче оточення (сім'я, школа, однолітки), а також особливості та зміст

навчально-виховного процесу. Тому спеціально побудовані корекційні заняття можуть суттєво вплинути на зміну традиційних гендерних стереотипів та настанов учасників навчально-виховного процесу, що допоможе гармонізувати процес становлення статево-рольової ідентифікації у підлітків.

2. Визначено основні соціально-психологічні чинники, гендерні аспекти, які впливають на становлення статево-рольової ідентифікації у підлітковому віці. Формування гендерної (статево-рольової) ідентичності – одне із головних завдань розвитку особистості у підлітковому віці, а її зміст залежить від соціальних очікувань соціуму. Становлення гендерної ідентичності підлітка проходить в умовах соціалізації із акцентом на відтворення домінуючої гендерної культури – це свідчить про її соціокультурне формування.

3. Проведено експериментальне дослідження статево-рольової ідентифікації підлітків. Результати експериментального дослідження підтвердили гіпотезу про те, що у поглядах підлітків простежується стереотипне зображення чоловіків і жінок у сімейно-побутовій сфері. Ймовірно, цей стереотип сформований саме у родинному середовищі. Підтвердилась також гіпотеза щодо популярності серед дівчат-підлітків філософії фемінізму, насамперед в інформації, яка стосується трудової діяльності. Гіпотеза про те, що тенденцією сучасного суспільства є маскулінізація жінок (набуття чоловічих рис) та набуття фемінних рис чоловіками підтвердилась частково. Респонденти зазначили тенденцію до маскулінізації жінок, але своїми відповідями спростували думки про набуття чоловіками фемінних рис.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В.В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детской группе // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 70-78.;
2. Аверин О.С. Психология человека от рождения до смерти. – СПб: Еврознак, 2003– 411с.;
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности.- М.: МЕДИУМ, 1995-С. 279.;
4. Берн Ш. Гендерная психология. - СПб.: Питер, 2001. – 320 с.;
5. Берн Ш. Гендерная психология. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. - 320 с.;
6. Бойко О. Гендерные аспекты психического здоровья // Вопросы психологии – 2005. – № 1. – С. 110-116.;
7. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 528 с.;
8. Вейнингер О. Пол и характер: Принципиальное исследование: Пер. с нем. - М.: Терра, 1992. - 480 с.;
9. Власюк Д., Кузьміна К. Гендерні установки щодо протилежної статі в юнацькому віці: когнітивний аспект // Гендерні аспекти в методологіях гуманітарних наук: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Луцьк, 9-10 грудня 2004 р. – ВАТ „Волинська обласна друкарня”. – С. 36-42.;
10. Гендерні аспекти в методологіях гуманітарних наук: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Луцьк, 9-10 грудня 2004 р. – ВАТ „Волинська обласна друкарня”. – 283 с.;
11. Говорун Т., Кікінеджі О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. посібник. – Тернопіль: Богдан, 1999. – 384 с.;
12. Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерна психологія: Навч. посіб. – К.: Академія, 2004. – 308 с.;

13. Горноста́й П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності // Основи теорії тендеру: Навч. посібник. – К.: 'К.І.С.', 2004. – С. 132-157;
14. Знаков В.В. Половые, гендерные и личностные в понимании моральной дилеммы // Психологический журнал. – 2004. – том.25. - № 1. – С.41-51.;
15. Иванова Н.Л. Структура социальной идентичности: проблема анализа// Психологический журнал. – 2004. - № 1. – С.52-60;
16. Ильин Е. Н. Дифференциальная психология мужчины и женщины. - СПб.: Питер, 2002. – 544 с.;
17. Клёцина И.С. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии // Вопросы психологии. – 2003. – №1. – С.61-78.;
18. Клещина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. – СПб.: Алатея, 2004. – С.45;
19. Кон И. С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 225 с.;
20. Кон И. С. Социология личности. - М.: Политиздат, 1967. - 383 с.;
21. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 256 с.;
22. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.;
23. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.;
24. Кон И.С. Сексуальная культура в России. Клубничка на березке. – М.: ОГИ, 1997. – С.230.;
25. Основи теорії тендеру: Навчальний посібник. – К.: „К.І.С.“, 2004. – 536 с.;
26. Психология личности: Словарь справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. - К.: Рута, 2001. - 320 с.;

27. Радина Н., Терешкова Е. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков // Вопросы психологии. – 2006. - №5. – С.49-55.];
28. Социальная психология / Ш.Тейлор, Л.Пипло, Д.Сирс. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 767 с.;
- 29.** Соціально-психологічні чинники становлення статевої ролі і ідентифікації підлітків_ Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.М. Городнова; Ін-т педагогіки і психології профес. освіти АПН України. — К., 2006. — 24 с. — укр. — info@lib.ua-ru.net;
30. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис /Пер.с англ. – М.: Прогресс, 1996. – 341 с.;
31. Gordon Ch. Development of evaluated role identities // Annual Review of Sociology. - 1976. - V. 2. - P. 405-433.]. –info@lib.ua-ru.net.

Додатки

*Додаток 1***Стереотипні психологічні характеристики дівчат і хлопців**

Він	Вона
Цікавиться технікою, функціонуванням різноманітних пристроїв, машин, їх реконструкцією, вдосконаленням	Виявляє інтерес до світу людських стосунків, облаштування дому, піклування, лікування, кулінарії, прикрашання
Загартовує характер, тренує силу волі, накачує м'язи	Любить мріяти, фантазувати, стежить за модою, виробляє гнучкість, пластичність рухів, стрункість постави
Любить змагатися, доводить свою правоту кращими результатами, фактами, виявляє наполегливість у подоланні перешкод	Схильна вислуховувати, радити, обговорювати, орієнтована на емоційну підтримку, вирішення морально-етичних проблем
Захоплюється точними та природничими науками, читає історичну або пригодницьку літературу, має кумирів серед видатних спортсменів	Захоплюється гуманітарними науками, любить читати романтичну літературу, має кумирів серед музикантів, кіноакторів
Схильний до самостійного прийняття рішень, індивідуальної роботи, не пасує перед труднощами, виявляє здатність вести за собою	Схильна радитися, домовлятися, переконувати, просити дозволу, виконувати завдання у групі, обминає труднощі, займає очікувальну позицію, обирає роль виконавця

Додаток 2**Анкета „Основні риси характеру в залежності від статі”**

Привіт, друже!

Ми проводимо дослідження статевих відмінностей між хлопцями і дівчатами. Будемо вдячні, якщо ти щиро і відповідально поставишся до нашого завдання.

Напиши свій вік і стать:

_____

(вік)

_____

(стать)

Будь ласка, напиши у цій таблиці ту цифру, яка, на твою думку, відповідає інтенсивності прояву даної ознаки у хлопців і дівчат:

1, 2 – слабкий прояв; 3, 4, 5 – середній прояв; 6,1 – сильний прояв ознаки.

Хлопці	Параметр	Дівчата
	Інтелект	
	Соціальний статус	
	Воля	
	Конфіденційність	
	Вірність у коханні	
	Кар'єризм	
	Амбіційність	

Дякуємо!